

УДК: 332.3

Т. А. МЕЛІХОВА

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ

У статті розкривається потреба та передумови екологізації в великих містах. Оскільки в даних містах сконцентрований інноваційний та інтелектуальний потенціал, різноманіття екологічних проблем і потреба в сприятливому безпечному середовищі життєдіяльності людини.

The article deals with the need for greening and natural background in large cities. Since in these cities innovation and intellectual potential, diversity of environmental problems and the need for a supportive safe environment are focused.

Ключові слова: екологізація, екодеструктивний вплив, велике місто, чисте місто, навколишнє середовище.

Загроза самознищення спонукає людину до пошуку та розробки нових концепцій, теорій тощо. Проблема збереження людської спільноти давно вже вийшла за межі окремої системи і набула глобального характеру. Проте, щоб досягти результативності на світовому рівні, варто починати з локальних систем, використовуючи світові концепції розвитку, методи і підходи щодо використання природних ресурсів, враховуючи їх потенціал та здатність до відновлення. Адже до найгостріших проблем сьогодення відносять ресурсну. Як наслідок ресурсозбереження, пошук ресурсів альтернативних природним, розвиток екологічно чистого виробництва, екологічно безпечного виробництва тощо. Дані напрями переплітаються між собою і об'єднуються єдиною метою – зменшенням негативного екодеструктивного впливу на довкілля. Особливо складно дані питання вирішувати в кризових умовах, коли першочерговою проблемою розвитку суспільства та міста є відновлення і розвиток економічного сектору. Проте всі добре розуміють, що міська система є складною цілісною динамічною системою, здатною не лише довготривало існувати в просторі, а й успішно розвиватися завдяки взаємодії складових: природної,

©Меліхова Т.А. – к.геогр.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування

економічної та соціальної. По мірі зростання чисельності населення зростають потреби населення у земельних ресурсах, просторових рекреаційних ресурсах тощо. Одночасно міська система, по мірі зростання чисельності населення, потребує все більших затрат на збереження та відтворення міського середовища сприятливого для життя і діяльності людини. Проте для великих міст характерний відтік населення у приміську зону та розвиток субурбанізації, а незабаром і перенесення промислових підприємств за межі міста. Дані процеси в певній мірі переплітаються з екологізацією. Саме екологізація обумовила розвиток ресурсозаощадливих технологій, в тому числі й розвиток екологічного виробництва, поширення екологічного стилю життя. «Поняття «більш чистого виробництва» означає процес постійного застосування комплексних профілактичних заходів у виробництві продукції та послуг, що сприяє підвищенню екологічної ефективності та зниженню ризиків негативних змін у навколишньому середовищі, стані здоров'я людей...» [1, С.14]. Пріоритетна роль в поширенні екологізації належить великим містам. Адже дані міста вважаються науковими, інноваційними, економічними центрами. Розвиток і поширення екологічного виробництва, екологізації стилю життя потребує значних фінансових, трудових та інноваційно-інформаційних ресурсів, джерелами яких звичайно є великі міста.

Питання дослідження процесів екологізації більш типові для локальних систем виробничого характеру. Тому не дивно, що науковці при дослідженні даного питання обмежуються промисловими підприємствами або розглядають даний процес у глобальному розрізі. Зокрема, А.В. Дубоделова, О.І. Карінцева розглядають питання мотивації екологоорієнтованого розвитку підприємств та формування організаційно-економічних механізмів екологізації вітчизняного виробництва [2, 5]. І.М. Синякевич, досліджуючи екологізацію розвитку України, зазначає, що це є об'єктивна необхідність, яка повинна охопити всі сфери (економічну, екологічну, соціальну, духовну). «Зміцнення екологічної безпеки України та демократизація суспільного життя відкриють шлях до євроінтеграції та національного відродження» [6].

Дана робота спрямована на дослідження проблем,

особливостей і перспектив розвитку екологізації в великих містах.

Для розкриття мети розглянемо такі питання:

- потреба і передумови розвитку екологізації у великих містах;
- тенденції розвитку екологізації у великих містах України;
- проблеми розвитку екологічного виробництва та екологізації стилю життя великих міст.

Одним із напрямів раціонального природокористування є екологізація. З одного боку, екологізація пов'язана з виробничим процесом і спрямована звести до мінімуму екодеструктивний вплив підприємства на довкілля на всіх стадіях виробництва і життєвого циклу товару. З іншого боку, екологізація пов'язана з великими містами, в яких сконцентрований інноваційний потенціал, різноманіття екологічних проблем і потреба в сприятливому безпечному середовищі життєдіяльності.

Пріоритетним напрямком розвитку будь-якого міста нашої країни є створення безпечних умов життєдіяльності населення, під якими розуміють «стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину»[3]. Вимоги безпеки для здоров'я і життя людини – це розроблені на основі медичної науки критерії, показники, гранично допустимі межі, санітарно-епідеміологічні нормативи, правила, норми, регламенти тощо (медичні вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя людини), розроблення, обґрунтування, контроль і нагляд за якими відноситься виключно до медичної професійної компетенції. При цьому небезпечним фактором є будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини. В Україні здійснюється державна реєстрація небезпечних факторів, ведеться єдиний Державний реєстр небезпечних факторів, в якому наводяться назви небезпечних хімічних речовин та біологічних чинників, дані про їх призначення, властивості, методи індикації, біологічну дію, ступінь небезпеки для здоров'я людини, характер поведінки у навколишньому

середовищі, виробництво, гігієнічні регламенти застосування тощо. Екологізація сприятиме зменшенню кількості небезпечних факторів у міському середовищі, створенню сприятливих умов для життя і діяльності людини.

Великі міста стали безпосередніми учасниками екологізації. Згідно сучасного законодавства сприятливими умовами для життєдіяльності людини вважається стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливість для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму. Згідно законодавства України підприємства, установи, організації та громадяни при розробленні і використанні нових технологій, проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та технічному переобладнанні підприємств, виробничих об'єктів і споруд будь-якого призначення, плануванні та забудові населених пунктів, курортів, проектуванні і будівництві каналізаційних, очисних, гідротехнічних споруд, інших об'єктів зобов'язані дотримувати вимог санітарного законодавства. Аналіз даних статистичного щорічника за 2012 р. і Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні вказує на покращення ситуації зі станом атмосферного повітря у великих міста. З великих міст в десятку найбільш забруднених міст України ввійшли Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Кривий Ріг. Луганськ і Маріуполь зайняли відповідно 11 і 12 місця. Зменшенням кількості викидів в атмосферу характеризується й автомобільний транспорт. Так в порівнянні з 1990 р. кількість викидів зменшилася в 2,7 рази (в 1990 р. – 6110,3 тис.т, в 2011 р. – 2255,2 тис.т.). Проте в останні роки спостерігається поступове зростання викидів автотранспортом. З одного боку, дану динаміку можна було б поєднати з екологізацією виробництв великих міст. З іншого, із закриттям ряду підприємств або винесенням їх у приміську зону. Не вирішена й транспортна проблема великих міст, в яких зростає кількість заторів на дорогах та відповідно й кількість викидів.

Варто пам'ятати, що у великих містах зосереджена найбільша кількість реципієнтів, які сприймають даний вплив. Крім того, значна частина проживає в зоні еколого-економічного ризику, бо зношеність основних фондів значної кількості підприємств перевищує 50 %. Планування і забудова

населених пунктів, курортів повинна передусім передбачати створення найбільш сприятливих умов для життя. Задля цього розроблені та використовуються будівельні норми і правила та інші інструктивно-методичні документи, узгоджені з Міністерством охорони здоров'я України, якими керуються при плануванні та забудові міст.

В Україні сформована нормативно-правова база, яка регулює проблеми природокористування та формує основу для екологізації еколого-економічних систем різного масштабу і рівня. Адже екологізація охоплює:

- 1) розвиток екологічного обладнання;
- 2) екологічно обумовлене вдосконалення технологій;
- 3) підвищення ефективності складових життєвого циклу виробів і послуг;
- 4) виробництво товарів, що обслуговують принципово новий (екологічнозберігаючий) спосіб життя.

Дані стадії зазвичай переплітаються між собою. Для суспільства, концепція розвитку якого є сталий розвиток, найбільш приємливим вважається екологічний стиль життя, який забезпечує впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, виробництво екологічної продукції та створення безпечних умов для життя і діяльності людини.

Розуміння екологізації як зниження екодеструктивного впливу на довкілля, який не обмежується локальними межами, а виходить далеко за межі даної системи, охоплюючи прилеглі території та еколого-економічні системи інших ієрархічних рівнів, дозволить вирішити ряд екологічних проблем даних систем, забезпечити їх сталий розвиток. Такою системою є велике місто, в якому поєдналися проблеми забруднення атмосфери, водних систем, утилізації відходів. Задля вирішення даних проблем Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України розроблені та реалізуються проекти «Місто майбутнього», «Чисте місто». Містом майбутнього вибрано місто Київ. Хоча в такої країни, як Україна, повинно бути декілька міст майбутнього, що забезпечить країні гідні позиції на світовому ринку, оскільки даний проект спрямований на підвищення стандартів якості життя населення на основі сталого розвитку. Даний проект

хоча й носить соціально-економічний характер, проте покращити якість життя населення неможливо без покращення стану середовища життя людини в місті, стану його природної підсистеми. Інший проект «Чисте місто» навпаки безпосередньо пов'язаний з екологізацією. Згідно додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. за № 1256 під «Чистим містом» потрібно розуміти систему комплексів з переробки твердих побутових відходів. Даного погляду притримуються автори проекту, бо його метою було створення сміттєпереробних комплексів з переробки та утилізації ТПВ, використовуючи екологічні інновації в десяти великих містах України (Київ, Дніпропетровськ, Вінниця, Кіровоград, Полтава, Суми, Тернопіль, Харків, Хмельницький, Чернівці) у формі державно-приватного партнерства. Роль держави полягає в регулюванні законодавчого поля – прийнятті відповідних актів і структуризації пілотних проектів для реалізації їх приватним сектором. Реалізація проекту, як стверджують автори, дозволить: покращити санітарний та екологічний стан міських поселень, насамперед великих міст; в 3-5 разів зменшити об'єм захоронення побутових, будівельних та інших промислових відходів на полігонах і звалищах; суттєво зменшити забруднення атмосфери та підземних водоносних горизонтів; виробляти з ТПВ біогаз для потреб промисловості та населення. Для реалізації проекту Державним агентством інвестицій та управління національними проектами України в 2010 році створено Державне підприємство «Національний проект «Чисте місто». Крім того, даний проект відповідає положенням Міжнародної декларації Програми ООН по довкіллю (UNEP) «Чисте виробництво», а саме:

- для виробничих процесів концепція передбачає скорочення сировини та енергії, виключення з використання токсичних видів сировини, а також зменшення кількості відходів і емісій;
- для продуктів концепція має на увазі скорочення негативного впливу продукту на навколишнє середовище під час періоду його циклічності: починаючи з видобутку сировини і закінчуючи утилізацією продукту.

В той же час ми розуміємо, що в межах міста проблема «чисте місто» не обмежується відходами.

«Упродовж останніх років у промислово розвинутих містах в атмосферному повітрі постійно реєструвалася наявність до 16 поліциклічних ароматичних вуглеводнів, з яких 8 є канцерогенами груп нітрозамінів (нітрозодиметилам і нітрозодіетиламін) та важких металів (хром, нікель, кадмій, свинець, берилій). При цьому в обсягах забруднення хімічними канцерогенами найбільшу питому вагу мають сполуки класу поліциклічних ароматичних вуглеводнів»[4]. Хоча за досліджуваній період кількість викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення зменшилася більше ніж в два рази. Так, в 2000 році викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення становили 3959,4 тис. т., а в 2012 р. – 4335,3 тис. т. Найбільша кількість викидів припадає на 1990 р. – 9439,1 тис. т.

На відсутність суттєвого покращення стану навколишнього середовища вказує те, що канцерогенний ризик у 2009 році досяг 6,4-13,7 випадку онкологічних захворювань на 1 тисячу осіб, що значно перевищує міжнародні показники ризику. Щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди, завдаються великі економічні збитки[4].

Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є: застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення; великий обсяг транспортування; зберігання і використання небезпечних речовин; аварійний стан значної частини мереж комунального господарства; недостатня інвестиційна підтримка процесу впровадження новітніх ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості, насамперед металургійній, хімічній, нафтохімічній та енергетиці; природоохоронні проблеми, пов'язані з істотними змінами стану геологічного та гідрогеологічного середовища та зумовлені закриттям нерентабельних гірничодобувних підприємств, шахт і розрізів; небажання суб'єктів господарювання здійснювати заходи із запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки та

потенційно небезпечних об'єктах тощо.

Отже, проблемою сучасних міст є послаблення негативного екодеструктивного впливу на довкілля. Проте наявні проблеми екологізації. З одного боку, соціальні передумови «необхідності» досягли свого максимуму: нас не влаштовують погані дороги, застаріла техніка і технології, проблеми відходів тощо - проблеми, які при сучасному науково-технічному розвитку суспільства реально вирішити. Проте лише при поєднанні технологічних передумов з економічними формуються передумови «достатності», які здатні реально задовольнити соціальні передумови необхідності у сприятливому середовищі життєдіяльності населення шляхом тотальної ефективності або екологізації стилю життя, які успішно реалізуються в розвинених країнах світу. Задля досягнення даного рівня Україні необхідно: вдосконалити організаційно-правовий і економічний механізми природокористування; розширити погляд на екологізацію, сфера впливу якої не обмежується підприємством, а охоплює значно складніші системи, однією з яких є велике місто; чітко визначити пріоритетні напрями екологізації великих міст та інституції, які б сприяли її реалізації.

Бібліографія

1. Буркинський Б. **Екологічно чисте виробництво: наукові засади впровадження та розвитку** // Вісник НАН України. – 2006. - № 5. – С.11-14.
2. Дубоделова А. В. **Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва на вітчизняних підприємствах** / А.В. Дубоделова, О.В. Юринель, М.М. Федорів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2011. – № 698. – С. 156-162.
3. Закон України **«Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»** від 24 лютого 1994 року N 4004-XII.
4. Закон України **«Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»** від 21 грудня 2010 року N 2818-VI.
5. Сиякевич І.М. **Екологізація розвитку: суть, об'єктивна необхідність, принципи, інструменти, перспективи для України** // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 98-103.
6. Карінцева О.І. **Теоретичні засади механізму екологізації розвитку підприємств на основі формування попиту на екологічні товари та послуги в Україні** / О.І. Карінцева, С.В. Тарасенко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – С. 94-100.

Рецензент: д.е.н., професор Кравців В.С.